

NÜFUS İCMAL DEFTERİNE GÖRE 19. YÜZYILDA ARABGİR

*Yrd. Doç. Dr. Ahmet AKSİN**

*Yrd. Doç. Dr. Erdal KARAKAŞ***

GİRİŞ

Arapgir, Doğu Anadolu bölgesi, yukarı Fırat bölümü içinde yer alan Malatya ilinin kuzeyinde bu ile bağlı bir ilçe merkezidir. Merkez Keban Baraj gölü oluşmadan önce Karasu ve Murat nehirlerinin birleştiği alanın kuzey batısında Karasu nehrine kavuşan Kozluk çayı vadisinin güney kenarında akarsularla parçalanmış plato yüzeyi üzerinde yer alır.

Neolitik dönemden beri yerleşmeye sahne olan alan Hitit, Urartu, Med, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı gibi bir çok devletlerin yönetiminde kalmıştır. Merkez, tarihi dönem içerisinde ulaşım yoluna yakınlık, uygun arazi varlığı, azda olsa tarımsal arazi potansiyeli nedeniyle uzun bir dönem hayatiyetini sürdürerek günümüze kadar gelmiştir¹.

Kesin kuruluş tarihi bilinmeyen Arapgir'in adı "İbni Bibi'nin 1281 tarihine doğru yazdığı Selçukiler vekayinamesinde ve Bizans kaynaklarında Arabrakes olarak geçer"². Bugün kaynaklarda Arapkes ve Apraprakes olarak geçen yerleşmeyle Arabgir'in ilgisinin ol-

* Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi ELAZIĞ.

** Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi ELAZIĞ.

1. Erdal Karakaş; "Arapkir'in Kuruluş ve Gelişmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Derg.*, C.8.S.1.Elazığ. 1996, s.175.

2. Besim Darkot; Arapkir Maddesi *İslam Ansiklopedisi*, C. I, İst.1988, s. 553.

madığı ortaya çıkmaktadır. Zira kaynaklarda ismi geçen yerin aslında "Arabraka/Arauraka denilen yer olduğu ve Şemseddin Sami'nin yukarıdaki kelimeleri Lâtin harfleri ile ve Fransızların yazımı ile Arabraca diye geçirmesinden kaynaklandığı ileri sürülür. Zira Arabraca - Arauraka diye anılan yeri Ramsay'ın Arabgir'den çok uzakta Kelkit ile Refahiye arasında göstermesi ayrıca Antoninus'un rehberinde Satala'dan (Kelkit'in güney doğusundaki Sadak Köyü) Melitene'ye (Eski Malatya şimdiki Battalgazi İlçesi) gidilirken Satala'nın 17 mil sonrasında Suissa'ya (Kelkit yakınında) onun 28 mil sonrasında da Abraka/Arauraka'ya varıldığını belirtmesi ve ayrıca Satala'dan sonra Arauraka'yı iki durak, Zimara'ya (Kelkit) altı durak olarak yazması³ Arabgir olarak belirtilen yerin Kelkit'in daha kuzeyinde başka bir yerleşme olduğunu gösterir⁴.

Bazı kaynaklarda isminin Dascusa olduğu belirtilirse de, bunda da bir takım karışıklıkların olduğu dikkat çeker. Zira aynı isimli iki yerin karıştırıldığı üzerine görüşler yoğunlaşmaktadır. Nitekim Jorke'nin 1896 yılında *Geographical Journal*'da yayınlanan "A Journey in the valley of the Upper Eupharates" adlı makalesinde Dascusa ve Dagusa isimli iki yerden birisi olan Dascusa'nın Melitene bölgesinde, diğerinin Dagusa olduğunu ve Güney Doğu Anadolu'da bulunduğunu belirterek, Dascusa'nın, Pingan'ın (Kemaliye'nin kuzey doğusunda, İliç İlçesi'ne bağlı Adatepe Köyü) karşısında olduğunu söylemekte⁵ ve buna Umar da katılmaktadır⁶. Yorke seyahati esnasında Kemaliye'den sonra Penga'ya (Pingan) gittiğini belirtir ki⁷ Yorke'nin gittiği Penga'nın, bugün Kemaliye'nin 30 kilometre Kuzey batısındaki Pingan (Penga) harabeleri adı verilen yer olması büyük olasılık teşkil etmektedir. Dascusa adlı yerleşmenin Pinga'nın karşısında bulunması, Pinga'nın ise Kemaliye Kasabası'nın kuzey

3. Bilge Umar; *Türkiyedeki Tarihsel Adlar*, İstanbul,1993, s.94.

4. Erdal Karakaş; *Merkezi Fonksiyonları Açısından Ağın, Arapkir ve Kemaliye İlçeleri*, Fırat Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ, 1996, s.113.

5. Jorke Vincet; *A Journey in The Valley of the Upper Euphrates*, England 1896, s. 465-467.

6. Bilge Umar; *Türkiyedeki Tarihsel Adlar*, İstanbul,1993,s.205.

7. Jorke Vincet; *A Journey in The Valley of the Upper Euphrates*, England 1896, s. 334.

batısında yer alması, Dascusa'nın Arabgir olma ihtimalini tamamen ortadan kaldırmaktadır⁸.

Arapgir Şehri Gözderesi'nin içinden aktığı batı-doğu doğrultusunda uzanan göz vadisinde Göz Deresi ile Kozluk Çayının birleştiği dirsek kesiminin batısında yer alan Say Tepesinin kuzeydoğusundaki kayalık bir alan üzerine kalekent olarak kurulmuştur.

Arapgir'in burada kurulmasında

- 1- Çeşitli yönlerden gelebilecek tehlikelere karşı rahatça savunma imkanı
- 2- Göz Deresinin içinden geçtiği vadideki tarımsal alan varlığı.
- 3- İçme kullanma için gerekli suyun bulunması gibi avantajlar etkili olmuştur.

Vadi içinde gelişen şehir nüfusun artışı ile birlikte vadinin yetersiz kalması nedeniyle vadi çevresindeki uygun alanlara yerleşilmeye başlanmış. Sonraları alan darlığı sebebiyle Kervan yoluna daha yakın olan yeni şehire yaklaşık 1765 yıllarında taşınmaya başlanmıştır.

I- OSMANLI DÖNEMİNDE ARABGİR

1. İdari Yapı

Ortaçağda, Ermeniler, İranlılar ve Bizans arasında elden ele geçen şehir, sonunda Araplar tarafından fethedilmiş, 11. asrın sonlarında ise Selçuklu egemenliğine geçmiş ve 15. asrın başlarında ise (Timur istilası geçtikten sonra) Osmanlı hakimiyetine girmiştir⁹. Arabgir Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra bir müddet Sivas Eyaletine bağlı bir sancak olarak kalmış, Doğu Anadolu'nun 1515'de fethedilmesiyle Diyarbakır Eyaletine bağlanmıştır. 1515 ve 1520 yıllarında yapılan tahrirlerde Diyarbakır Eyaleti içerisinde görülen Arabgir¹⁰ Diyarbakır'dan sonra Sivas Eyaletine tekrar bağlan-

8. Erdal Karakaş; "Arapkir'in Kuruluş ve Gelişmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Derg.*, C.8.S.1.Elazığ. 1996, s.175.

9. Besim Darkot; Arapkir Maddesi *İslam Ansiklopedisi*, C. I, İst.1988, s. 553.

10. İbrahim Yılmazçelik; *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, Ank.1995, s.124.

miş ve 1735 yılına kadar Sivas Eyaletine bağlı bir sancak olarak kalmış ve bu tarihten sonra Gümüşhane Muka'atına ilhak olunmuştur¹¹.

1775 yılında Ma'den-i Hümâyûn Emanetinin kurulmasıyla Arabgir de bu Emanet içerisine alınmıştır¹². Diyarbakır Eyaletine bağlı olarak kurulan Maden-i Hümâyûn Emaneti dahilindeki bazı kazalar (ki bunlardan biri de Arabgir'dir) mali açıdan Diyarbakır Eyaletine bağlı olmasına karşın idari açıdan başka bir eyalete bağlı olabiliyordu. Nitekim Arabgir bu dönem içerisinde yine Sivas Eyaletine idari olarak bağlı bulunmaktaydı. Arabgir ile birlikte Ma'den-i Hümâyûn emanetine tabi olan kazalar şunlardı¹³.

Tablo 1: Ma'den-i Hümâyûn Emaneti Kazaları (1837).

1- Harput	9- Çarsancak
2- Çemişgezek	10- Arabgir
3- Kemah	11- Gürcanis
4- Kuruçay	12- Palu
5- Ergani	13- Eğin
6- Çermik	14- Çüngüş
7- Ebutahir	15- Siverek
8- Şiro	

Tabiidir ki Maden-i Hümâyûn'a bağlı kazaların sayıları yıllar içerisinde değişiklikler arzemiştir. Yukarıda 1837 tarihli sicil kayıtlarına dayanılarak bu tarihteki kazalar verilmiştir. Harput Eyaleti kurulduktan sonra (1846) Maden-i Hümâyûn da bu Eyalete Sancak

11. Orhan Kılıç; *Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı- Eyalet ve Sancak Tevcihati*, Elazığ, 1997, s.54.

12. 1775 tarihinden itibaren Arapkir'in de dahil olduğu bir kısım sancaklar mali açıdan bu emanete bağlanmıştır. Maden-i Hümâyûn emanetini oluşturan sancaklara bakıldığında bunun bir kaç eyaleti havi olduğu görülecektir. Bu durum ileriki tarihlerde idari açıdan bir kısım karışıklıkların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Maden-i Hümâyûn hakkında geniş bilgi için bakınız, Fahrettin Tızlak; *Keban ve Ergani Yöresinde Madencilik 1780-1850*, TTK. Yay. Ankara,1997.

13. Ahmet Aksin; *218 Numaralı Harput Şer'iyeye Sicili (1833-1840)*, Fırat Üniv. Sosyal Bil. Ens. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 1990. s.414 ve 186.

statüsünde bağlanmıştır. Ancak Arabgir Kazası Ma'den-i Hümayûn Sancağından çıkarılarak Harput Sancağı dahiline alınmıştır¹⁴. Harput Eyaletine bağlı Harput Sancağına tabi bir kaza olan Arapgir'in bu statüsü 1876 tarihinde Ma'müratü'l-Aziz Mutasarrıflığının kurulmasına kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren Ma'müratü'l-Aziz Sancağına bağlı bir Kaza olarak statüsünü devam ettirmiştir¹⁵.

1878 senesinde Ma'müratü'l-Aziz vilayet haline getirilmiş ve Arabgir de Harput Sancağına bağlılığını sürdürmüştür. 1883 tarihinde Ma'müratü'l-Aziz Vilayetinin idari taksimatı şu şekildedir¹⁶.

Tablo 2: Ma'müratü'l-Aziz Vilayeti Sancakları ve Kazaları.

	1- Ma'müratü'l-Aziz Kazası
	2- Arabgir Kazası
MA'MURATÜ'L AZİZ SANCAĞI	3- Eğin Kazası
	4- Keban Madeni Kazası
	1- Malatya Kazası
MALATYA SANCAĞI	2- Akçadağ Kazası
	3- Hısnımansur Kazası
	4- Kahta Kazası
	5- Behisni Kazası

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yapılan yeni idari düzenlemeler neticesinde Arabgir 1928 yılında Malatya Vilayetine bağlanmış, 1938 yılında yapılan ikinci düzenleme ile Malatya'ya bağlı olan Kemaliye'nin Erzincan'a bağlanması esnasında Arapgir'e bağlı Dutluca bucağı Kemaliye'ye, Ağın ise Elazığ ili Keban ilçesine verilmiş ve bu idari statüsünü günümüze kadar sürdürmektedir.

2- Osmanlı Döneminde Arapgir'in İktisadi ve Sosyal Yapısı

Yukarıda idari yapısını verdiğimiz Arapgir'in sosyal ve iktisadi yapısı hakkında da bir takım bilgiler vermeye çalışacağız. Her şeyden önce Arapgir'in tarih boyunca en önemli geçim kaynağı ve şeh-

14. Ahmet Aksın; 19. *Yüzyılda Harput*, s.164. Elazığ, 1999.s. 30.

15. Ahmet Aksın; 19. *Yüzyılda Harput*, s.164. Elazığ, 1999.s. 35.

16. 1301 Tarihli Ma'müratü'l-Aziz Salnamesi.

rin iktisadi hayatının can damarı ipekçilik ve dokumacılık olmuştur. İpekçilik ve dokumacılık dışında ikinci önemli zirai ürün olarak üzüm yetiştiriciliğini görmekteyiz. Şemsettin Sami, *Kamusu'l-Alam* adlı eserinde bu konuyla ilgili şunları demektedir. ...pek çok bağ ve bahçesi gezi ve alaca gibi ipek ve pamuk mensucatu18 mensucat fabrikası bulunmakta olub... arazi-i mezru'ası ve hububat ve sa'ire mahsulatı dahi var ise de başlıca mahsulatı üzümdür¹⁷.

Şemsettin Sami *Kamusu'l-Alam* isimli eserinde Arabgir ile ilgili olarak şu bilgileri de vermektedir. 18 camii ve mescidi, 1 tekkesi, 3 medresesi, 1 kütüphanesi, 4 Ermeni, 1 katolik, ve 1 protestan kilisesi, dört hanı ve bir çok çarşısı, müteaddid hamamları, çeşmeleri, 2 rüşdiye ve 2 sıbyan mektepleri, 16 Ermeni ve katolik ve protestan mekteb-i muhtelifesi, 2 kitabcı dükkkanı, 2 eczahanesi, 18 mensucat fabrikası ve 4 debbağhanesi vardır¹⁸.

Yine çeşitli tarihlere ait Ma'muratü'l-Aziz salnamelerinde de yukarıda bahsettiğimiz hususu destekleyen bilgiler mevcuttur. Salnamelerde Arabgirle ilgili olarak *Köylerde yaygın bir şekilde pamuklu bez dokumacılığı, kumaş boyacılığı yapılmaktadır*¹⁹ denilmektedir.

Mensucat sektörünün oldukça yaygın olduğunu gördüğümüz Arabgir'de özellikle Osmanlı Devletine düşük gümrüklerle giren Avrupa sanayi mamülleri, Osmanlı sanayisini ve esnafını oldukça güç durumlara düşürecekti. Kısa zaman sonra Osmanlı Devleti büyük ekonomik ve sosyal problemlerle karşı karşıya kalacaktı. Bu zorluklardan ve sıkıntılardan elbetteki Arapgirde payına düşeni alacaktır. Nitekim 18. yüzyılın sonlarından itibaren dokumacılığın önemini kaybetmesi ve işsizliğin artması neticesinde büyük şehirlerle göç başlamıştır²⁰. İnceleyeceğimiz nüfus icmal defterinde de görülmektedir ki nüfusun önemli bir kısmı (Müslimlerin % 69'u, Gayr-i müslimlerin ise % 31'i) Arapgir'den göç etmişlerdir. Bu göçler şüphesiz Arapgir'in sosyal ve ekonomik yapısını da etkileye-

17. Şemsettin Sami; *Kamusu'l-Alam*, C.4, İst 1306, s.3142.

18. Şemsettin Sami; *Kamusu'l-Alam*, C.4, İst 1306, s.3142.

19. 1301 ve 1298 tarihli *Ma'muratü'l-Aziz Salnameleri*.

20. Besim Darkot; Arapgir Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C.1, İst.1988, s.533.

cektir. Gayr-i müslim nüfusun göç etmesiyle ilgili buna bir örnek vermemiz gerekirse Arabgir Kazasının yıllık cizye²¹ miktarı 1848 yılında 58395 kuruşdan 1849 yılında 53010 kuruş ve 1850 yılında da 50205 kuruş'a düşmüştür²². Bu rakamlar göstermektedir ki üç yıl içerisinde Arabgir cizye gelirinde % 15'lik bir düşüş gerçekleşmiştir. Bu oranı Gayr-i müslim nüfusun göçü olarak da nitelemek mümkündür.

Mensucat sektörünün Arapgirde bu şekilde gerilemesine neden olan faktörlerin, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortadan kalktığını görüyoruz. Bu tarihlerden itibaren Arapgirde İngiliz ipliğinin kullanılmaya başlaması ticari amaçlı dokumacılığı tekrar geliştirmiştir²³. Arapgirde bu çalışmalar neticesinde dokumacılık 19. yüzyıla kadar önemini korudu. Arabgir dokumaları daha ucuz ve sağlam olduğu için İngiliz dokumaları hızla piyasa dışında kaldı. Böylece buradaki tezgah sayısı arttı ve yılda 95.000 kg ithal iplik bu tezgahlarda dokunmaya başlandı. 1885 yılında üretim 120.000 top yani 1.2 milyon kuruş değerine ulaşmış, 1907 yılında ise tezgah sayısı 1200'e yükselmiştir²⁴. Bu durum sonraları önem kaybetmeye yüz tutsa da 1940 yıllarına kadar varlığını korumuştur. Zira 1940 yılında yazılan bir eserde Arapgir'in gezi, alaca, gibi ipek ve pamuklu mensucatları 1400-1500 kişinin 700 yakın tezgahta çalışarak ürettikleri ve bu dokuma ürünlerinin satışından şehrin 1940 yılında 10.000 liralık gelir elde ettiği belirtilir²⁵. Bu tarihten sonra 1940 yıllarında Malatya'daki Sümerbank dokumacılık tesislerinin açılması o tarihten sonra bu sektörün çöküşüne neden olmuştur²⁶.

21. Cizye vergisi sadece Gayr-i müslimlerin, erkek, işgören (harbe darbe kadir, kar-u kisbe kadir)'lerinden nakit olarak alınan bir vergi olup, daima merkez hazineye ait olmuştur. Kanunen timara verilmezdi. Alâ- evsat ve edna olarak sınıflandırılmıştı.

22. B.A.; *ML.VRD.CMH*, No:930.

23. Ticari amaçlı dokumacılığın gelişmesinde Karadenizin karşı yakasındaki pazarlarını kaybeden ve yeni pazarlar bulma gayretindeki Trabzon'lu tüccarların rolü fazladır. Zira tüccarlar İngiliz ipliği pazarladıkları için yeni alıcı alanlar oluşturmaya çalışıyorlardı. Bkz. Donald Quataert, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, İstanbul, 1999,

24. Donald Quataert; *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, İstanbul, 1999, s.176

25. Ekrem Yalçinkaya; *Malatya Tarih ve Coğrafyası*, İstanbul, 1940, s.38.

26. Erdal Karakaş; *Merkezi Fonksiyonları Açısından Ağın, Arapgir ve Kemaliye İlçeleri*, Fırat Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ, 1996, s.167.

II. HARPÜT VE ARABGİR NÜFUS İCMAL DEFTERİN TANITIMI

II. Mahmut döneminde 1830 yılında bütün devleti kapsayacak bir nüfus sayımı yapılması kararlaştırılmıştı. Bu sayımda askerlik hizmetine alınmalarından olsa gerek sadece erkek nüfus sayılacaktı. Gereken talimatnameler çıkarılıp, sayım hazırlıklarına başlandı. İlk olarak sayım sonuçlarının değerlendirilmesi için *Ceride Nezareti* kuruldu. Sancak merkezlerinde ise bu nezarete bağlı olarak çalışacak olan *Defter Nazırlıkları* kurumu oluşturuldu. Defter Nazırlarının görevleri sancakda doğan, ölen, göç eden veya sancağa gelip yerleşenlerin kayıtlarını günü gününe tutmaktı. Bunlardan başka mürûr tezkeresi verme görevi de Defter Nazırına aitti²⁷.

1830 yılında karara bağlanan ve 1831 yılında ise uygulamasına geçilen nüfus sayımının Harput'ta kaç yılında yapıldığına dair bir bilgi elimizde yoktur. Ancak incelediğimiz defter Başbakanlık Arşivinde *Bab-ı Defterî Ceride Odası* Kataloğunda kayıtlı Harput ve Arabgir'e ait tarihsiz bir nüfus icmâl defteridir²⁸. Bu defter zayıf bir ihtimalle bu karardan sonra yapılan bir nüfus sayımına ait olabilir. Zira bu katalogda yer alan çeşitli sancakların nüfuslarının yer aldığı 39 adet defterin tarihleri 1798-1839 (1213-1255) yıllarını ihtiva etmektedir²⁹. Bu defterin tarihi olmamakla birlikte bazı hususlar, dönem olarak bazı ipuçları vermektedir. Mesela defterde *Harput Eyaleti* teriminin geçmemesi Harput'un bu dönemde Diyarbakır Eyaletine bağlı bir sancak olduğu ve dolayısıyla 1845 yılından önce bu sayımın yapıldığının göstergesidir. Ayrıca gerek sayfalar içerisinde gerekse genel toplamın yapıldığı sayfada geçen Harput'a bağlı nahiyeler ve zikredilen mahallelerin 398 Numaralı Harput şer'iyeye sicilinde geçen 1821 tarihli bir belgedeki mahalleler ile aynı olması da bu iddiayı nisbeten doğrulamaktadır³⁰.

27. Musa Çadırcı; "1830 Genel Sayımına göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde bir Araştırma", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı I, Ankara 1980, s.110-111.

28. BA, D.CRD., Genel 40721, Özel 845.

29. Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Gen. Md. Osmanlı Arşivi Daire Bşk. Yay. No. 5, Ankara 1992, s. 252.

30. 398 Numaralı Harput Şer'iyeye Sicili, belge, 242.

Defter mufassal bir nüfus sayım defteri olmayıp icmal defteridir. Bu bakımdan diğer mufassal nüfus defterlerinde görülen boy, meslek, fiziki görünüş ve yaş gibi özellikler kaydedilmemiştir. Sadece mahallelerde sakin olan erkek nüfus askere alınma ihtimalinden olsa gerek yaşlarına göre tasnif edilmiştir (Tüvana, Sıbyan, Musin, Nizamiye gibi). Buna ilave olarak da başka mahallere gidenler de mahall-i aher olarak kaydedilmiştir. Her mahallede bulunan erkek nüfus ile birlikte hane sayıları da ayrıca verilmiştir.

Gayrimüslim nüfus ise cizye guruplarına göre yazılmış, ilave olarak çocuklar ve cizye alınacak durumda olmayanlar (Mande), yabancı statüsünde olanlar (Yabancıyân) ve diğer şehirlere gidenler yazılmıştır.

1- Müslüman Nüfus için Defterde Kullanılan Terimler

a- Tüvana: Güçlü, kuvvetli demek olup, askerlik çağına gelmiş erkek nüfus için kullanılmaktadır.

b- Sıbyan: Henüz memeden kesilmemiş erkek çocuk³¹ veya bağı olmamış erkek çocuk³² manasındadır. Defterde kastedilen manasıyla bu terim ergenlik çağına kadar olan erkek çocuk nüfusunu göstermektedir.

c- Musinn: Yaşlı, yaşı geçmiş, kocamış, ihtiyar manasındadır.

d- Nizamiye: Askerlik çağında olan gençler için kullanıldığı düşünülmektedir. Bunun yanında askerlik hizmetini bitiren ve muvazzaf er statüsünde bulunan kişiler de bu katagoride değerlendirilmiş olabilir.

e- Tımarlı: Tımar sistemi kaldırılmış olmasına rağmen Anadolunun çeşitli bölgelerinde varlığını halen sürdüren sipahiler bulunmaktadır. Bu terimle sayıları az da olsa (105 kişi) bu gruba girenler tımarlı olarak kaydedilmiştir³³.

31. Ferit Devellioğlu; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, s. 1085, İst. 1988.

32. Şemsettin Sami; *Kamus-ı Türki*, s.817, Dersaadet, 1317.

33. Defterde bu konuda dikkat çeken nokta Şehir merkezindeki mahallelerde sakin 99 adet tımarlı olmasına rağmen köylerde sadece 6 kişi olmasıdır. Bu durum tımarlı sipahilerin eskisi gibi toprağı işletmediklerinin ve şehir merkezlerine yerleşmeye başladıklarının da bir göstergesi olabilir.

f- Mahall-i Aher: Başka mahale gidenler veya başka mahalde bulunanlar manasında kullanılmaktadır.

2- Gayr-i Müslim Nüfus için Defterde Kullanılan Terimler

a- A'la: En yüksek cizye oranı üzerinden vergi veren kişilerdir.

b- Evsat: Orta gelir seviyesi üzerinden vergi veren kişilerdir.

c- Edna: En düşük cizye oranı üzerinden vergi veren kişilerdir.

d- Sıbyan: Gayr-i Müslimlerin cizye verme durumunda olmayan, erkek çocuklarının kastedildiği terim olarak kullanılmaktadır.

e- Mande: Cizye verme yükümlülüğü düşmüş, yaşlı gayr-i müslimler için kullanılan bir tabir olarak geçmektedir.

f- Mahall-i Aher: Aynı şekilde başka mahallerde bulunan gayr-i müslimler kastedilmektedir.

III- NÜFUS İCMAL DEFTERİNE GÖRE ARABGİR SANCAĞININ NÜFUSU VE GÖÇLER

İncelediğimiz dönemde Arabgir Kazasında 152 kırsal yerleşme ve 1 adet şehir yerleşmesinde 19356 kişilik nüfus yaşamaktadır. Bu nüfusun 4169'u Arabgir şehrinde geriye kalan 15187 kişi ise 152 adet kırsal yerleşmede yaşamaktadır.

1- Arabgir Şehrinin Mahalleleri ve Nüfusu

Daha önceki dönemlerde ilk kuruluş yeri olan Göz Vadisinin zamanla artan nüfus için yetersiz gelmeye başlamasıyla vadi çevresinde yerleşmeye uygun bazı alanlara yerleşilmeye başlanmış ve böylece vadi çevresinde yeni şehire taşınmadan önce Zöhrab, Şihlar, Serge gibi bazı mahalleler oluşmuştur. İncelediğimiz defterdeki bilgilere göre 4169 erkek nüfus ve 21 adet mahalleye sahip olan şehir günümüzde geçmişteki 5 adet mahalle yer almamasına rağmen yeni kurulan 5 mahalle nedeniyle bugün de 21 mahalleye sahiptir. Şehir 1765 yılından itibaren ulaşım yetersizliği ve ekonomik nedenlerden dolayı yeni yerine taşınmaya başlamıştır. Böylece 1836-1839 yıllarında aralarında 3-4 km'lik mesafe bulunan iki farklı yerleşim yeri oluşmaya başlamış ve ilk kuruluş yeri yani göz vadisinde yer alan

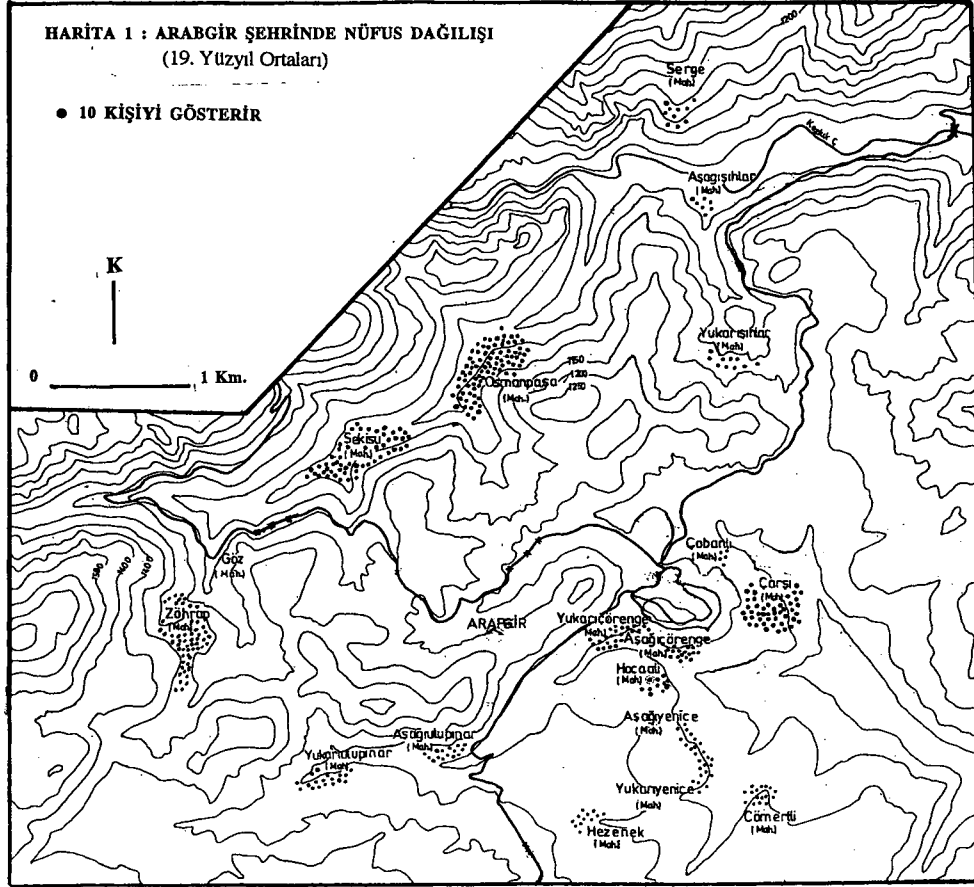
kesim eskişehir adıyla sonraki gidilen yerde yenişehir adıyla anılmıştır³⁴.

İki farklı alanda birden yer alan şehrin yenişehir kesimine olan talebin azlığı o yıllarda Arabgir şehir nüfusunun %50 ye yakınının ilk yerleşim yeri olan eskişehirde yani vadi (Göz vadisi) ve çevresinde yer alan eski mahallelerden 6 tanesinde yaşamasına neden olmuştur. Nitekim o dönemde nüfusun % 50'ye yakınının (toplam 4169 kişinin 2034 kişisi) eskişehirde yani vadi ve çevresinde yer alan eski mahallelerden 6 tanesinde yaşıyor olması da bunu destekler niteliktedir (Harita 1). Bilhassa nüfusu en fazla olan ilk üç mahallenin (Osmanpaşa, Zöhrab, Sekisu) eskişehirde yer alması da bunun bir göstergesidir. Günümüzde ise (1990) eskişehir ulaşım vb. olumsuzluklar sebebiyle eski önemini tamamen kaybettiğinden geçmiş dönemin tersine bu üç mahalle toplam nüfusun ancak % 9'unu bünyesinde barındırabilmektedir.

Tablo 3: Arabgir Şehri Mahalleleri, Hane sayıları ve Nüfusu.

Mahalle	Hane	%	Toplam	%
1 Alibaba	16	0.93	40	1
2 Çobanlı	17	0.99	44	1.1
3 Hacı Behiç Efendi	23	1.34	49	1.2
4 Suluca	19	1.1	49	1.2
5 Aşağı Şihlar	29	1.6	68	1.6
6 Boşanad	37	2.1	75	1.7
7 Hoca Ali	37	2.1	97	2.3
8 Şihlar	38	2.2	98	2.3
9 Şehr-i Karşı	44	2.5	100	2.4
10 Serge	45	2.6	104	2.5
11 Hezenek	52	3	116	2.8
12 Ulupınar Süfla	58	3.3	152	3.7
13 Cömertli	48	2.8	160	3.8
14 Çörence-i Süfla	74	4.3	160	3.8
15 Ulupınar Ülya	75	4.3	176	4.3
16 Çörence-i Ülya	95	5.5	224	5.3
17 Yenice	94	5.5	247	6
18 Çarşı	207	12	446	10.7
19 Sekisu	224	13	523	12.5
20 Zöhrab	205	12	544	13
21 Osmanpaşa	273	15.9	697	16.8
TOPLAM	1710	100	4169	100

34. Erdal Karakaş; *Merkezi Fonksiyonları Açısından Ağın, Arapkir ve Kemaliye İlçeleri*, Fırat Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ, 1996, s.35.



Defterde vergi ve asker alma hususlarındaki öneme binaen sadece erkek nüfus kaydedildiği için toplam rakamı iki ile çarptığımızda nüfus yaklaşık 8400'e kadar çıkmaktadır (Tablo. 3). Öte yandan yukarıda zikredilen mahallelerde toplam hane sayısı başına ortalama 2.5 kişi düşmektedir. Bu rakama da aynı oranda kadın nüfus eklendiğinde bir haneye düşen nüfus sayısı 5'e çıkmaktadır.

Deftere göre Arabgir merkezinde 21 mahalle bulunmaktadır. Bu mahalleler içerisinde en kalabalık olan 273 hane ve 697 nüfusla Osmanpaşa Mahallesi en az nüfus ise 16 hane ve 40 nüfusla Alibaba mahallesidir.

Arabgir şehrinde gerçekleşen göçleri inceleyecek olursak şehir nüfusunun %24'ü göç hareketine katılmıştır. Hemen hemen tüm mahallelerden az veya çok oranda göç olayı meydana gelmiştir. Mahalleler bazında kaybedilen nüfus oranları açısından bakıldığında bazı mahallelerin daha fazla oranda nüfus kaybettiği dikkati çeker. Fakat mahallelerin nüfus miktarları farklı olduğu için her mahalleden olan kayıp kendi içinde değilde toplam göç eden nüfus miktarının mahallelere düşen oranı göz önüne alınarak hesaplanmıştır. Zira bazı mahallelerde giden rakam küçük olduğu halde mahallenin toplam nüfus miktarı da az olduğundan oran yüksek çıkmakta aksine mahalle nüfusu büyük olupta giden rakamda diğer mahalleninkinin iki, üç katı olmasına rağmen oran düşük çıkmaktadır. Mesela toplam nüfusu 176 kişi olan mahallede 52 kişinin göç etmesi oranı %30 çıkardığı halde 177 kişinin göç ettiği 697 kişilik bir mahallede bu oran %25 olmaktadır.

Bu hesaba göre göç oranı en yüksek olan mahalleler en fazla nüfusa sahip eskişehirde yer alan üç mahalle Zöhrab, Osmanpaşa ve Sekisudur. Zira Arabgirden göç eden toplam nüfusun yaklaşık %50'si bu üç mahalleden gitmiştir. Yerleşme alanının darlığı, ekonominin ziraate dayalı olması ve şehirdeki yer değişikliğinin eskişehirde yer alan bu üç mahalledeki göç olayını dahada artırmıştır. Bunun aksine tarım alanının varlığı yerleşme için yeterli düz sahanın mevcudiyeti diğer mahallelerdeki göçlerin düşük oranlarda gerçekleşmesine sebep olmuştur. Çünkü diğer mahallelerdeki göç oranları

%2 ile 7 oranları arasında seyrederken aksine eskişehirde yer alanlarda bu göç oranı %12 ile 17 arasında gerçekleşmiş ve şehirden göç eden toplam nüfusun %44'ünü bu mahallelerden gidenler oluşturmuştur (Tablo: 4).

Tablo 4: Arabgir Şehrinde Mahalle Bazında Göç Eden Nüfus Miktarı.

Mahalle	Toplam nüfus	Göç eden	%
Çarşı	446	71	7
Hocaali	97	25	3
Boşanad	75	20	2
Çobanlı	44	7	1
Hacıbehişefendi	49	11	1
Suluca	49	13	1
Yenice	247	45	5
Cömertli	160	20	2
Hezenek	116	31	3
Çörence-i Ülya	224	56	6
Çörence-i Süfla	160	45	5
Ulupınarı Ülya	176	52	5
Ulupınarı Süfla	152	41	4
Zöhrab	544	124	13
Sekisu	523	159	16
Osmanpaşa	697	177	18
Şihlar	98	28	3
Alibaba	40	5	1
Aşağı Şihlar	68	16	2
Şehr-i Karşı	100	24	2
Serge	104	11	1
Toplam	4169	981	100

Şehirin mahallelerindeki nüfusun genel özelliklerine baktığımızda toplam nüfusun yaklaşık %50 si yaşlı ve çocuk nüfustan meydana gelmektedir. Mahalleler bazında da eskişehirde yer alan bu üç mahalledeki oran diğer mahallelere nazaran oldukça yüksektir.

İncelenen dönemde ismi geçen mahallelerden bazıları günümüze kadar intikal etmiş, Alibaba, Hacı Behiç Efendi, Suluca, Boşnad ve şehir-i Karşı gibi bazı mahalleler ise tarih içerisinde varlıklarını muhafaza edememişlerdir.

Tablo 5: Nüfus guruplarının toplam nüfusa oranı.

	Toplam Nüfus	%	Göçler Hariç %
Tüvana	827	19.8	26
Sıbyan	1232	29.5	38.7
Musin	900	21.5	28.2
Nizamiye	118	2.8	3.7
Tımarlı	99	2.3	3.1
Diğer	12	0.3	0.3
Toplam	3188	-	100
Mahall-i aher	981	23.5	
TOPLAM	4169	100	

Mahall-i aher olarak adlandırılan 981 kişilik nüfusu şehir nüfusundan ayrı tutmamız gerektiğine inanıyoruz. Çünkü bu nüfus toplam nüfus içerisinde verilmesine rağmen şehre hiç bir sosyal ekonomik katkı yapmamaktadır. Şehir merkezinde yaşıyor olup başka mahallere gidenlerin yaş grupları ise şu şekildedir (Tablo: 6).

Tablo 6: Göç Eden Nüfusun Özellikleri.

	Sayı	%
Tüvana	720	73.4
Musin	257	26.2
Sıbyan	4	0.04
TOPLAM	981	100

Görüldüğü üzere göç eden nüfusun % 73.4'ü tüvanadır. Arabgir merkezindeki toplam tüvana nüfusunun göç edenler hariç 827 olduğunu gözönüne alırsak Arapgirdeki genç ve dinamik nüfusun (Top-

lam 1547) % 46'sının başka memleketlere göç ettiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan genç nüfusun bu şekilde şehirden ayrılması elbette Arapgirin ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir diyebiliriz³⁵.

Dikkat edilirse en yüksek oran her iki şekilde de çocuk sayısındadır. Esas toprağı işletecek üretim yapacak dinamik nüfus olarak sayılabilecek Tüvana ve Nizamiye toplamının oranı ise ortalama % 25 olarak görülmektedir. Mahall-i aher tasnifinde olup tüvana olanların sayısının 720 olduğunu gözönüne alırsak (Tablo: 6) bu yaş grubunun toplamının 1547 olduğunu ve toplam nüfusa oranının da % 37 olduğu görülecektir. Ancak biraz önce de belirttiğimiz gibi bu % 37'lik gurubun yarıya yakını Arapgirde yaşamamaktadır.

Öte yandan şehre ekonomik katkı sağlamayan gruplar olarak nitelendirdiğimiz yaşlı, çocuk ve diğer mahallere gidenlerin toplam nüfusu 3113 olup oranı ise % 74.6'dır. Bu rakamlar ve oranlar Arapgir şehri açısından pek iç açıcı bir tablo ortaya çıkarmamaktadır.

2- Arapgir'in Köy, Mezra' ve Çiftliklerinde Nüfus ve Göç Hareketleri

İncelenen defterde çiftlik, mezra' ve karye olarak toplam 152 yerleşim birimi ve bu birimlerde hayatını sürdüren 15187 kişi bulunmaktadır (Tablo: 7).

Tablo 7: Arapgir'e Bağlı Mezra, Çiftlik ve Karyelerin Hane sayıları ve Nüfusları.

Birim	Adet	Hane	Nüfus
Mezra	6	63	176
Çiftlik	12	59	170
Karye	134	5209	14841
TOPLAM	152	5331	15187

35. Göç eden nüfus içerisinde çocuk sayısının hemen hemen hiç olmaması, kadın nüfusun bu göçlere pek katılmadığının da göstergesi sayılabilir. Bu bakımdan şehrin kadın erkek toplam nüfusu hesaplanırken şehirde kalıp eşleri veya çocukları başka şehirlere gitmiş kadınları da gözönüne almak gerekmektedir. Ancak bu konuda kesin bir rakam vermek güç olduğu için fazla değerlendirme yapmayı uygun görmedik.

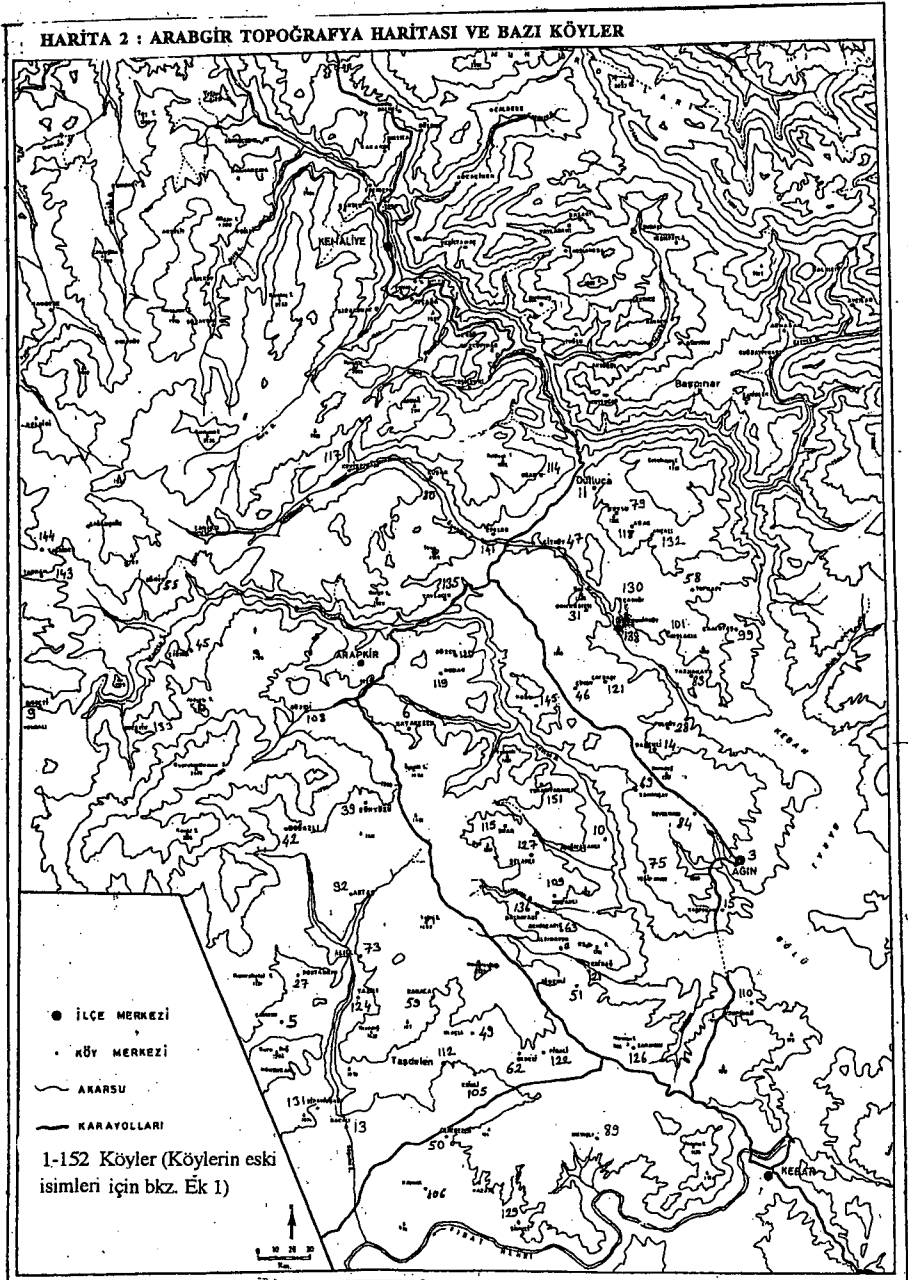
Tabloda görüldüğü gibi yaklaşık nüfusun % 98'i köylerde geriye kalan % 2'lik nüfus ise mezraa ve çiftliklerde yaşamaktadır. Toplam 12 adet olan çiftlikler içerisinde en az nüfus 1 hane ve 3 kişiyle Kurd kulu (Tablo sıra 112), en çok nüfusa sahip olan ise 11 hane ve 31 kişiyle Gebük çiftliğidir (Tablo sıra 119). Mezralarda ise en az nüfus 5 hane ve 14 kişiyle Çiftlik mezrası (Tablo sıra 25), en çok nüfusa sahip olan ise 23 hane ve 57 nüfusla Esikli Mezrasıdır (Tablo sıra 92). Kırsal yerleşmelerin nüfuslarına bakacak olursak tarımsal alan potansiyeli ve sulama imkanı fazla olan alanlarda yer alan yerleşmelerde nüfus fazladır. Mesela Kozluk çayından sulama imkanına sahip olan Ençiti (Topkapı), Şebik (Yaylacık), Tepte (Koruköy), Anbarga (Kayakesen) yine Öşneden deresinden faydalanan Çitköy ile tarımsal alan potansiyeli fazla olan alanlarda yer alan Saraycık, Bostancık, Onar gibi yerleşmeleri örnek olarak verebiliriz. (Harita 2).

15187 kişilik kırsal nüfusun % 46'sı 100-250 nüfusa sahip yerleşmelerde yaşarken, Yerleşme sayısı fazla fakat nüfusu az olan 50 kişiden az nüfuslu 63 yerleşmede ise toplam nüfusun ancak % 9 yaşamaktadır (Tablo: 8).

Tablo 8: Kırsal yerleşme nüfus grubu, yerleşme sayısı ve nüfus miktarı.

Nüfus grubu	yerleşme sayısı	Nüfus	%
50'den az	63	1327	9
51-100	33	2619	17
101-250	44	6942	46
251-500	10	2976	19
500'den fazla	2	1323	9
Genel Toplam	152	15187	100

Bu 152 yerleşme biriminde yaşayan nüfusun % 85.7'si müslim % 14.3'ü gayrimüslimdir (Tablo: 9). Gayrimüslim nüfus değişik oranlarda 15 adet yerleşmede yaşamaktadır.



Tablo 9: Kırsal Kesimde Müslim, Gayr-i Müslim Nüfus ve Oranları.

	Hane	Nüfus	Oran %
Müslim	4632	13011	85.7
Gayr-i Müslim	699	2176	14.3
TOPLAM	5331	15187	100

Bu yerleşmelerden 4 tanesinde % 50'nin üstünde bir çoğunluğa sahiplerken geriye kalanlarda ise bu oranın altında nüfusa sahiptirler. Arabgir köyleri arasında en fazla nüfusa sahip olan köy 302 hane ve 814 nüfusla Ağın köyüdür (Bu sayının 44 hane ve 144 kişisi Gayri müslimdir). Ağın gibi nüfusunun fazlalığı dikkat çeken diğer köylerin ise gayr-i müslim ve müslim nüfusun birlikte yaşamakta olduğu köyler olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim Ençiti, 177 müslim 332 gayr-i müslim olmak üzere toplam 509 nüfusla ve Maşkir 44 müslim, 385 gayr-i müslim toplam 429 nüfusla en çok dikkat çeken köyler olmaktadır (Tablo: 10).

Tablo 10: Arapgir'e Bağlı bazı büyük köylerin nüfus gurupları ve Oranları.

	Hane G. Müslim	Hane Müslim	Toplam Hane	Nüfus Müslim	Nüfus G. Müslim	Toplam Nüfus
Ağın	44 (%14.5)	258 (%85.5)	302	670 (%82.3)	144 (%17.7)	814
Ençiti	110 (%66.6)	55 (%33.4)	165	177 (%34.8)	332 (%65.2)	509
Maşkir	138 (%87.4)	20 (%12.6)	158	44	385	429
Nimri	0	121	121	319	0	319
Tepte	0	99	99	311	0	311
Vahşin	40	65	105	191	108	299
Eski Arabgir	0	105	105	280	0	280
Eynir	71	0	71	0	260	260
Saraycık	0	106	106	279	0	279
Şebik	54 (%96.5)	2 (%3.6)	56	6 (%2.5)	228 (%97.5)	234

Kırsal kesimde yaşayan 15187 kişinin 2807 kişisi yani % 18'i başka alanlara göç etmiştir (Tablo: 11). Bu 152 yerleşme içinde nü-

fusu 50 kişinin altında olan toplam 64 adet yerleşmeden 25 adetinden hiç göç hareketine katılan kişi olmamıştır. Geriye kalan 127 yerleşme biriminden değişik oranlarda göç edenler olmuştur. Nüfusun % 46'sının yaşadığı 100-250 nüfus grubundaki kırsal yerleşmelerden göç olayı en fazla oranlardayken küçük nüfuslu yerleşmelerde göç oranı daha alt seviyelerde kalmıştır. Bunun nedeni çok nüfuslu merkezler tarım açısından elverişli alanlarda yer alıyorsa da nüfusun artışı bir kısım nüfusun başka alanlara gitmesini engellemiştir. Kısmen göçlerin temelinde ekonomik faktörler ağırlık taşımaktadır.

Tablo 11: Nüfus Büyüklüğüne Göre Göç Miktarı.

Nüfus grubu	toplam yerleşme sayısı	göç vermeyen	göç veren	göç miktarı	göç %
50'den az	63	25	38	173	6
51-100	33		33	403	14
101-250	44		44	1176	42
251-500	10		10	685	24
500'den fazla	2		2	370	14
Genel Toplam	152	25	127	2807	100

Arapgirden göç eden 2807 kişinin %31 (865) gayrimüslüm nüfusu oluşturmaktadır. Göç eden nüfusta zorlanmadan değil tamamen ekonomik sebeplerden gitmiştir. Zira nüfusunun % 99'unu gayrimüslimlerin oluşturduğu Geruşla (Güşna), Eynir gibi yerleşmelerde dahi göç edenlerin toplam köy nüfusuna oranları % 30-35 arasında oynamaktadır. Oysa müslüman nüfusun göç edenlerin toplam nüfusa oranı yoğun bulunduğu yerleşmelerden Kuşcu'da % 97, Tecdeyi süfla'da % 50, Nimri'de % 38 oranlarına çıkmaktadır. Bu sonuçlar gayrimüslimlerin göçte zorlanmadığını aksine Müslüman nüfusun da büyük ölçüde etkilendiği ekonomik yetersizliklerin bir sonucudur denilebilir. Göç eden nüfusun yaş guruplarına göre dağılımı ise şu şekildedir.

Kırsal kesimden başka alanlara göç eden nüfusun büyük bir kesimini şehir nüfusunda olduğu gibi yine genç nüfus oluşturmaktadır. Geri kalan göç eden nüfus grubu ise sıbyan ve musinn'dir (Tablo: 12).

Tablo12 : Kırsal Alandan Göç Eden Nüfusun Özellikleri.

	Sayı	%
Tüvana	1398	72
Sıbyan	113	6
Musinn	431	22
Toplam	1942	100

SONUÇ

Neolotik dönemden beri bir yerleşme alanı olan Arabgir 15. yüzyılda Osmanlı Hakimiyetine girdikten sonra 1515 yılında Doğu Anadolu'nun fethiyle Diyarbekir Eyaletine bağlanmıştır. 1775 yılında Ma'den-i Hümayûn Emaneti içerisinde gördüğümüz Arabgir, bu dönemde Sivas Eyaletine 1846 yılından sonra ise Harput Eyaletine bağlı bir kaza olmuştur. Harput'a (Ma'mûrâtü'l-Aziz-Elaziz-Elazığ) bağlı idari yapısını 1938 yılına kadar sürdürmüş ve bu tarihten itibaren Malatya vilayetine ilçe olarak bağlanmıştır.

Zirai olarak bağcılık sanayi olarak da dokumacılığın oldukça yaygın olduğunu gördüğümüz Arabgir, Osmanlı Devletinin geçirdiği sıkıntılardan tabii olarak etkilenmiş ve sosyal ve ekonomik yapısı zaman zaman sarsıntıya uğramıştır. 19. yüzyıl sonuna kadar iyi denebilecek seviyede olan dokumacılık sektörü bu dönemden itibaren biraz gerilemeye başlamışsa da 19. yüzyıl ortalarına doğru bu sektörde bir canlılık görülmeye başlanmıştır.

Araştırmamızın temel kaynağı olan nüfus icmal defteri de bu döneme ait olduğundan, defterde en çok göç edenlerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Nitekim toplam 19356 olan erkek nüfusun 3788 kişisi (%19.5) Arabgir Kazasından göç etmiştir (Tablo: 13-14).

Tablo 13: Genel Nüfus İçerisinde Göç Miktarı ve Oranları.

	Müslim	%	Gayr-i Müslim	%	Genel Toplam	%
Şehir	981	34	0	0	981	26
Kırsal	1942	66	865	100	2807	74
Toplam	2923	100	865	100	3788	100

Tablo 14: Göç Eden Genel Nüfusun Özellikleri.

	Sayı	%
Tüvana	2118	72
Sıbyan	117	4
Musinn	688	24
Toplam	2923	100

Göç eden nüfus gerek kırsal alanda gerekse şehir merkezinde en fazla Tüvana yani genç nüfus içerisinde olmuştur. Bunu musinn ve sıbyan gurubu izlemektedir (Tablo: 14).

Arabgir şehir merkezinde hiç gayr-i müslim bulunmamasına karşılık kırsal kesiminde % 21.5 oranında gayr-i müslim nüfus yaşamaktadır (Tablo: 15). Bu dönemde yüksek oranda gördüğümüz bu göçler araştırmamızda da belirttiğimiz gibi dokumacılık sektörünün zaman içerisinde canlanmasıyla azalacak ve Arabgir ekonomik olarak canlanmaya başlayacaktır.

Tablo 15: Arabgir Genel Nüfusu ve Oranları.

	Müslim	Gayri Müslim	Toplam	%
Şehir	4169	-	4169	21.5
Kırsal	13011	2176	15187	78.5
Toplam	17180	2176	19356	100

KAYNAKLAR

I. ARŞİV BELGELERİ

1. 398 Numaralı Harput Şer'iyeye Sicili.
2. 1298 tarihli Ma'muratü-l- Aziz Salnamesi.

3. *1301 Tarihli Ma'mûratü'l-Aziz Salnamesi.*
4. Başbakanlık Arşivi; *ML.VRD.CMH, No:930.*
5. Başbakanlık Arşivi; *D. CRD., Genel 40721, Özel 845.*

II. TETKİK ESERLER

6. Ahmet Aksın; *19. Yüzyılda Harput*, shf.164. Elazığ, 1999.
7. Ahmet Aksın; *218 Numaralı Harput Şer'ıye Sicili (1833-1840)*, Fırat Ün. Sosyal Bil. Ens. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ,1990.
8. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Gen. Md. Osmanlı Arşivi Daire Bşk. Yay. No. 5, Ankara 1992.
9. Besim Darkot; *Arapkir Maddesi İslam Ansiklopedisi*, C. I, İst.1988.
10. Bilge Umar; *Türkiyedeki Tarihsel Adlar*, İstanbul,1993.
11. Donald Quataert; *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, İstanbul,1999.
12. Ekrem Yalçınkaya; *Malatya Tarih ve Coğrafyası*, İstanbul, 1940.
13. Erdal Karakaş; "Arapkir'in Kuruluş ve Gelişmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Derg.* C.8.S.1.Elazığ. 1996.
14. Erdal Karakaş; *Merkezi Fonksiyonları Açısından Ağın, Arapkir ve Kemaliye İlçeleri*, Fırat Ü. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ.
15. Ferit Devellioğlu; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, shf. 1085, İst. 1988.
16. İbrahim Yılmazçelik; *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, Ank.1995.
17. Jorke Vincet; *A Journey in The Valley of the Upper Euphrates*, England 1896.
18. Musa Çadırcı; "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde bir Araştırma", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı I, Ankara 1980.
19. Orhan Kılıç; *Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihati*, Elazığ, 1997.
20. Şemsettin Sami; *Kamusu'l-Alam*, C.4, İstanbul, 1306,
21. Mesut Elibüyük; "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak Mufassal Defterler", *A.K.D.T.Y.K. Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Cilt1, Sayı, 2, Ankara, 1990.
22. Şevket Işık; "Tarihsel Coğrafya Açısından Temettu'at Defterlerinin Değerlendirilmesi ve Aşağı Akçay Havzası Örneği", *Ege Coğrafya Dergisi*, Sayı 10, İzmir, 1999.
23. Refet Yınanç, Mesut Elibüyük; *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, Cilt 1-2, Ank. Ün. Osmanlı Tarihi Arş. ve Uyg. Merk. Yayın No: 1, Ankara, 1988.

EKLER

EK 1: ARABGİR KÖYLERİ VE YENİ İSİMLERİ BUGÜN BAĞLI OLDUKLARI İLÇE VE İLLER³⁶

	Köy Adı	Yeni Adı	İlçe	Şehir
1	Acuzi			
2	Ağdumud	Altınayva	Ağın	Elazığ
3	Ağın	Ağın		
4	Ahali-i-Karaçorlu Sekene-iArhud			
5	Amran	Çakırsu	Arapgir	Malatya
6	Anbarge	Kayakesen	Arapgir	Malatya
7	Andırı	Akpınar Mah.	Ağın	Elazığ
8	Arakil	Çayırılı	Arguvan	Malatya
9	Arhud	Sugeçti	Arapgir	Malatya
10	Aşağı Yabancı	Aşağıyabancı	Ağın	Elazığ
11	Aşutke	Dutluca	Kemaliye	Erzincan
12	Ayuşma			
13	Bacalı			
14	Bademli	Bademli	Ağın	Elazığ
15	Bağnik	Kaşpınar	Ağın	Elazığ
16	Bahadun			
17	Balıççı			
18	Balluca			
19	Balluca			
20	Balluca	Gökakaç	Ağın	Elazığ
21	Başıklü	Yedibağ	Ağın	Elazığ
22	Bayındır	Bayındır	Keban	Elazığ
23	Beğpınar	Beypınar	Arapgir	Malatya
24	Bekirli	Beyirli	Baskil	Elazığ
25	Bellük Uşağı	Bilal Uşağı	Baskil	Elazığ
26	Berik	Yoncalı	Arguvan	Malatya
27	Bostancık	Bostancık	Arapgir	Malatya
28	Bul	Pulköy	Ağın	Elazığ
29	Bulaklı			
30	Carukul			
31	Cüçükan	Ormansırtı	Arapgir	Malatya

36. Yeni isimleri yazılmayan köylerin günümüzdeki yerleri tespit edilememiştir.

32	Çamukran			
37	Çiftlik-i Bedre			
38	Çiftlik-i Bulanka			
33	Çiftlik-i Eski Amran			
39	Çiftlik-i Gebük	Günyüzü	Arapgir	Malatya
40	Çiftlik-i Gömönü			
41	Çiftlik-i Hapşifi			
34	Çiftlik-i Kurd Kulu			
36	Çiftlik-i Sakaltutan			
42	Çiftlik-i Semeki	Boğazlı	Arapgir	Malatya
43	Çiftlik-i Şerik			
35	Çiftlik-i Taş Zaragan			
44	Çiftlik-i Urunbeg			
45	Çiğnir	Çiğnir	Arapgir	Malatya
46	Çimen	Çimen	Arapgir	Malatya
47	Çit	Çitköy	Kemaliye	Erzincan
48	Denizli	Denizli	Keban	Elazığ
49	Deregan	Ulaçlı	Arapgir	Malatya
50	Deregezenlü	Deregezen	Arapgir	Malatya
51	Dingidar	Dibekli	Ağın	Elazığ
52	Doydum	Doydum	Arguvan	Malatya
53	Dörtpınar			
54	Dumanlu			
55	Eğnir	*Eymir	Arguvan	Malatya
56	Ekinik			
57	Ekrek	Başpınar Mah	Ağın	Elazığ
58	Ençiti	Topkapı	Kemaliye	Erzincan
59	Eski Arabgir	Karaca	Arapgir	Malatya
60	Eynir	Eynir	Arapgir	Malatya
61	Gazi Uşağı			
62	Gebelü	Gebeli	Arapgir	Malatya
63	Gemuhu	Demirçarık	Ağın	Elazığ
64	Germişi	Ermişli	Arguvan	Malatya
65	Girani	Öğrendik	Ağın	Elazığ
66	Göçer Uşağı	Göçer Uşağı	Arguvan	Malatya
67	Gökakaç	Gökakaç	Arguvan	Malatya
68	Görtüler			
69	Gözne	Samancıy	Ağın	Elazığ
70	Gürci	Koyuncu	Arapkir	Malatya
71	Güşna	Yuva	Kemaliye	Erzincan
72	Hacı Uşağı			
73	Hasdek	Alışlı	Arapkir	Malatya
74	Haskeni			
75	Hasudek	Yenipayam	Ağın	Elazığ
76	Havne			

77	Hazizok	Böyükçalı	Keban	Elazığ
78	Herseniik			
79	Hinge	Boylu	Kemaliye	Erzincan
80	Hoku	Kuşak	Kemaliyşe	Erzincan
81	Holmiye	Aksöğüt	Kemaliye	Erzincan
82	Horanik	Kopuzlu	Keban	Elazığ
83	Horuç	Yazmakaya	Kemaliye	Erzincan
84	Hozahbur	Beyelması	Ağın	Elazığ
85	Karapınar	Karapınar	Kemaliye	Erzincan
86	Kasab Uşağı			
87	Kebir Uşağı			
88	Kelolar			
89	Kılınçlı	Kılıçlı	Arapkir	Malatya
90	Kınık			
91	Kızılçukur			
92	Koçi	Aktaş	Arapkir	Malatya
93	Kohbonik	Ayvacak	Ağın	Elazığ
94	Kömürlük	Kömürlük	Arguvan	Malatya
95	Kurutaşlı	Kurutaş	Arguvan	Malatya
96	Kuşcu			
97	Lüinge			
98	Mahakır			
99	Maşkir	Çakırtaş	Kemaliye	Erzincan
100	Mehmed Uşağı			
101	Mendirgi	Kışlacık	Kemaliye	Erzincan
102	Mezra-i Ağdam			
103	Mezra-i Ali Uşağı			
104	Mezra-i Çiftlik			
105	Mezra-i Esikli	Esikli	Arapkir	Malatya
106	Mezra-i Horan	Kaynak	Arapkir	Malatya
107	Mezra-i Ratublu			
108	Mişellü	Gözeli	Arapkir	Malatya
109	Modanlı	Modanlı	Ağın	Elazığ
110	Monayik	Dürümlü	Ağın	Elazığ
111	Muşadi	Yamaç	Arguvan	Malatya
112	Mutmur	Taşdelen	Arapkir	Malatya
113	Nimri	Pınarlar	Keban	Elazığ
114	Ocak	Ocak	Kemaliye	Erzincan
115	Onar	Onar	Arapkir	Malatya
116	Orta Yabanlı			
117	Öşnedan	Kekikpınarı	Kemaliye	Erzincan
118	Pad	Adak	Kemaliye	Erzincan
119	Pağnik Evranbeği	Budak	Arapkir	Malatya
120	Pağnik Kundi	Düzce	Arapkir	Malatya
121	Pekiüstü	Çaybaşı	Arapkir	Malatya

122	Pir Ali	Pir Ali	Arapkir	Malatya
123	Pirim Uşağı			
124	Saldek	Yazılı	Arapkir	Malatya
125	Samuka			
126	Saraycık	Saraycık	Ağın	Elazığ
127	Selamlu	Selamlı	Arapkir	Malatya
128	Sığır Uşağı	Sığır Uşağı	Arguvan	Malatya
129	Sineklü	Sinikli	Arapkir	Malatya
130	Sing	Çatköy	Kemaliye	Erzincan
131	Sipahi Uşağı	S. Uşağı	Arapkir	Malatya
132	Sosik	Akçalı	Kemaliye	Erzincan
133	Suceyin	Suceyin	Arapkir	Malatya
134	Sulu			
135	Şebik	Yaylacık	Arapkir	Malatya
136	Şıhlar	Balkayası	Ağın	Elazığ
137	Şunik	Çobandere	Arapkir	Malatya
138	Taftı	Demirköy	Kemaliye	Erzincan
139	Tanusa			
140	Tanusa			
141	Tarhanik	Efeler	Kemaliye	Erzincan
142	Tarmahal			
143	Tecde-i Süfla	Tarhan	Arapkir	Malatya
144	Tecde-i Ülya	Taşdıbek	Arapkir	Malatya
145	Tepte	Koruköy	Arapkir	Malatya
146	Vahşen	Şenpınar Mah	Ağın	Elazığ
147	Vecene			
148	Venk			
149	Yahyalu			
150	Yenice	Yenice	Arguvan	Malatya
151	Yukarı Yabanlı	Y. Yabanlı	Arapkir	Malatya
152	Zabulbar	Bahadırlar	Ağın	Elazığ

EK 2 : NÜFUS İCMAL DEFTERİNİN TAM METNİ.

	Mahalle	Hane	Tüvana	Sıbyan	Muslın	Nizamiye	Timarlı	Diğer	M.aher	Toplam
1	Çarşı	207	120	141	97	11	4	2	71	446
2.	Hoca Ali	37	27	21	20	2	1	1	23	97
3	Boşanad	37	18	14	18	1	0	4	20	75
4	Çobanlı	17	11	17	8	1	0	0	7	44
5	Hacı Behiş Efendi	23	7	13	15	1	2	0	11	49
6	Suluca	19	12	11	11	1	1	0	13	49
7	Yenice	94	56	80	54	4	8	0	45	247
8	Cömerth	48	33	54	48	5	0	0	20	160
9	Hezenek	52	24	30	26	3	2	0	31	116
10	Çöreng-i Ulya	95	41	67	42	4	14	0	56	224
11	Çöreng-i Süfla	74	35	34	36	5	5	0	45	160
12	Ulupınar Ulya	75	33	49	33	5	3	1	52	176
13	Ulupınar Süfla	58	22	54	27	5	3	0	41	152
14	Zührab	205	86	191	109	18	15	1	124	544
15	Şekisu	224	55	152	120	16	21	0	159	523
16	Osmanpaşa	273	160	179	142	25	12	2	177	697
17	Şıhlar	38	8	34	19	2	7	0	28	98
18	Alibaba	16	10	13	11	1	0	0	5	40
19	Aşağı Şıhlar	29	17	14	15	5	1	0	16	68
20	Şehr-i Karşı	44	21	35	18	1	0	1	24	100
21	Serge	45	31	29	31	2	0	0	11	104
	TOPLAM	1710	827	1232	900	118	99	12	981	4169

MÜSLİM ³⁷											GAYR-İ MÜSLİM ³⁸							
KÖY	H	T	S	M	N	Tim	D	Ma	T.N	H	A	E	Ev	S	M	Ma	T.N	G.T.
1 Pağnik	34	58	36	35	15	0	2	20	166									166
2 Pağnik Kundi	42	45	20	19	2	0	0	8	94									94
3 Sulu	37	20	25	33	10	0	0	12	100									100
4 Oğnedan	30	24	23	18	7	0	0	32	104									104
5 Tarhnik	18	22	19	8	4	0	0	7	60									60
6 Kızılcukur	13	15	9	7	1	0	0	8	40									40
7 Şebik	2	1	1	0	0	0	0	4	6	54	0	104	10	52	6	56	228	234
8 Aşutke	63	46	50	25	6	0	0	76	203									203
9 Ocak	45	43	43	31	17	0	1	39	174									174
10 Ekinik	8	10	10	6	4	0	0	1	31									31
11 Balıkçı	1	1	1	1	1	0	0	1	5									5
12 Çit	84	52	56	54	19	0	0	32	213									213
13 Sosik	28	21	32	27	5	0	0	9	94									94
14 Pad	32	28	25	18	13	0	1	14	99									99
15 Hinge	25	23	26	16	7	0	0	11	83									83
16 Mendirgi	58	44	38	19	17	1	0	46	165									165
17 Sing	85	69	49	55	6	0	1	23	203									203
18 Tafti	39	29	25	29	8	0	0	12	103									103
19 Ençiti	55	36	48	33	8	0	2	50	177	110	5	55	15	85	7	165	332	509

133	Ahali-i Karaçorlu Sekene-i Arhud	15	12	6	8	0	0	0	4	30															30	
134	Tecde-i Ulya	21	25	21	12	1	0	0	5	64																64
135	Tecde-i Süfla	15	5	2	4	6	0	0	17	34																34
136	Eğnir	50	60	44	44	6	0	2	46	202																202
137	Beğpınar	5	2	4	3	0	0	0	1	10																10
138	Çiftük-i Hapsifi	4	6	2	2	0	0	0	0	10																10
139	Kuşcu	8	0	0	0	1	0	0	14	15																15
140	Tanusa	1	2	1	1	0	0	0	0	4																4
141	Gökkağaç	30	57	33	24	2	0	0	1	117																117
142	Dörtünar	3	5	2	2	0	0	0	0	9																9
143	Bellük Uşağı	11	16	10	7	0	0	0	0	33																33
144	Pirim Uşağı	10	17	2	6	0	0	0	0	25																25
145	Balluca (Gökkağaç)	8	9	6	6	0	0	0	0	21																21
146	Görüler	7	11	6	4	0	0	0	1	22																22
147	Kömrürlük	18	18	5	17	0	0	0	1	41																41
148	Kelolar	3	2	0	3	0	0	0	0	5																5
149	Kasab Uşağı	5	6	1	2	0	0	0	0	9																9
150	Kurutaşlı	7	3	0	9	0	0	0	0	12																12
151	Sipahi Uşağı	37	48	37	21	1	0	0	3	110																110
152	Dumanlı	7	5	2	5	0	0	0	1	13																13
		4632	5887	3966	2583	592	6	35	1942	13011	699	26	559	127	539	60	865	2176			15187					15187
	Şehir Toplamı	1710	827	1232	900	118	99	12	981	4169											4169					4169
	Genel Toplam	6342	4714	5198	3483	710	105	47	2923	17180																19356

EK 3 : NÜFUS İCMAL DEFTERİNDEN ÖRNEK

قفچه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه	مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه	مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه
مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه	مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه	مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه
مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه	مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه	مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه
مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه	مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه	مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه مضره بنی ایلیه

